

אפרהט

מבוא

בר בליניצקי ויקיר פז

אפרהט נולד ככל הנראה בין השנים 260 ל-280 לספירה ומת מעט לאחר שנת 345 בצפון מסופוטמיה, בגבולותיה של האימפריה הסאסאנית, בתקופת רדיפות הנוצרים של המלך שפור השני. הוא ידוע גם בכינוי "חכימא פרסיא", החכם הפרסי. אין אנו יודעים כמעט דבר על הביוגרפיה שלו מלבד מה שאפשר לחלץ מכתביו. משערים שהיה נזיר (בסורית: בר קימא – בן ברית), ובעל מעמד מכובד בכנסייה הסורית המזרחית. אפרהט הוא אחד המחברים המוקדמים ביותר בשפה הסורית שחיבוריהם הגיעו אלינו, לצד בן זמנו הצעיר ממנו, אפרם, שפעל מן העבר האחר של הגבול, באימפריה הרומית.

לאפרהט מיוחסות עשרים ושלוש דרשות (בסורית: תחויטא) בנושאי תיאולוגיה, מוסר, דוגמה ועניינים כנסייתיים שונים, ומודגשת בהן תפיסה המעודדת חיי סגפנות. הדרשות ממוספרות על פי עשרים ושתיים אותיות האלפבית הסורי, ודרשה נוספת, "על האשכול", הכוללת עיבוד מתומצת לסיפור המקראי. חלק גדול מהדרשות מכילות פולמוס ישיר עם היהדות, מתוכן בחרנו להביא את הדרשות הבאות: דרשה יא – על המילה, דרשה יג – על השבת ודרשה יז – על המשיח שבן אלוהים הוא. שלושתן נכתבו בין השנים 343 ל-344. על אף הקו הפולמוסי הניכר בהן, הדרשות אינן בעלות אופי אנטי-יהודי מובהק.

כתיבתו של אפרהט מתאפיינת בקריאה צמודה של כתבי הקודש, ואינה מצביעה על השפעה ישירה של השיח הפרשני-פילוסופי של אבות הכנסייה בני זמנו. הוא ממעט להשתמש במילים המושאלות מהיוונית או מהפרסית. כתביו של אפרהט השתמרו בשלושה כתבי-יד מן המאות החמישית והשישית שנמצאים במוזיאון הבריטי.

ביבליוגרפיה

- F. Gavin, "Aphraates and the Jews", *Journal of the Society of Oriental Research* 7 (1923) pp. 95-166.
- A. I. Lehto, *The Demonstrations of Aphrahat, the Persian Sage* (Piscataway, NJ, 2010).
- E. Lizorkin, *Aphrahat's Demonstrations: A Conversation with the Jews of Mesopotamia* [*Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 642] (Louvain, 2012).
- J. Neusner, *Aphrahat and Judaism: The Christian-Jewish Argument in Fourth-Century Iran* [*Studia Post-Biblica* 19] (Leiden, 1971).
- J. Parisot, *Aphraatis Sapientis Persae Demonstrationes* [*Patrologia Syriaca* 1/1] (Paris, 1894).
- M. J. Pierre, *Aphraate le Sage Persan. Les Exposés* (Paris, 1988-1989)
- K. A. Valavanolickal, *Aphrahat. Demonstrations* (Kottayam, 2005).
- W. Wright (ed.) *The Homilies of Aphraates, the Persian Sage*, vol. 1: *The Syriac Text* (London-Edinburgh, 1869).

דרשה יג, על השבת

בר בליניצקי ויקיר פז

בדרשה על השבת מבקש אפרהט להפריך את טענת היהודים כי שמירת השבת תושיעם. דרשה זו מצטרפת לדרשותיו הפולמוסיות על המילה, על הפסח ועל הכשרות, שגם בהן מבקש אפרהט להוכיח כי היהודים מקיימים את המצוות רק על פי הבשר, ומחמיצים את משמעותן הרוחנית. טענתו של אפרהט בדרשה היא שהשבת, שאותה מקיימים היהודים ושעיקרה הימנעות ממלאכה, ניתנה למנוחה אך לא לצדקה. כלומר, השבת על פי הבשר היא בעלת ערך סוציאלי לא דתי. האל, מתוך דאגתו לבריותיו, ציווה על השבת כדי שינוחו העמלים, אולם אין די בשמירתה כדי להיחשב לצדיק ולהיושע. על פי אפרהט, השבת האמיתית היא רוחנית ולא גשמית, ועל כן משמעותה אינה מערכת מסועפת של הלכות הנוגעות לאיסורי מלאכה, אלא דרך חיים של קבלת רצון האל והימנעות מעשיית רע. לאלה העושים זאת מובטחת השבת של האל שהיא מנוחת עולמים.

חלק גדול מדרשתו מקדיש אפרהט לדיון בנח, אשר לטענתו נחשב לצדיק לא משום ששמר את השבת, אלא משום שהיה תמים. אפרהט מבין את תמימותו של נח כפרישות מינית, וטוען שנח שמר על בתוליו ולא נשא אישה, עד שנצטווה על כך מפורשות על ידי האל בהיותו בן חמש מאות שנה. את הדיגרסיה הנרחבת הזו יש להבין על רקע המרכזיות של ערך הפרישות המינית בנצרות המזרחית בכלל ואצל אפרהט בפרט.¹

בהרצאת דבריו משבץ אפרהט כדרכו עשרות פסוקים. בחלק מהמקרים הוא מצטט אותם באופן ישיר ומדויק, אבל לעתים הוא מארמז או משלב יחד כמה פסוקים. בכמה מקרים יש הבדלים בין נוסח הפשיטתא לבין הנוסח שמצטט אפרהט, והדבר עשוי לנבוע מאחת הסיבות הבאות: ייתכן שעמד בפניו תרגום שונה במקצת, או שציטט מן הזכרון, או אולי התאים במתכוון את הפסוקים לדבריו. בתרגומנו בחרנו לתרגם את הפסוקים באופן מילולי, ולא להשיב אותם לנוסח המסורה.

N. Koltun-Fromm, "Aphrahat and the Rabbis on Noah's Righteousness in Light of the Jewish-Christian Polemic" 1

ביבליוגרפיה

- N. Koltun-Fromm, "Aphrahat and the Rabbis on Noah's Righteousness in Light of the Jewish-Christian Polemic", in: *The Book of Genesis in Jewish and Oriental Christian Interpretation: A Collection of Essays*, J. Frishman and L. van Rompay (eds.) (Louvain, 1997) pp. 57-72.
- N. Koltun-Fromm, *Jewish-Christian Conversation in Fourth-Century Persian Mesopotamia [Judaism in Context 12]* (Piscataway, NJ, 2011).
- W. Wright (ed.), *The Homilies of Aphraates, the Persian Sage*, vol. 1: *The Syriac Text* (London-Edinburgh, 1869).

תרגום²

א. הארון ציווה את משה עבדו על יום השבת אשר ישמרו בני ישראל. הרי כך אמר להם: "ששת ימים תעשה מעשך וביום השביעי שבת מנוחה קודש לארון אלוהיך, כי ששת ימים עשה הארון את השמים והארץ והימים וכל אשר בס. ושבת ונח ביום השביעי. על כן בירך אלהים את יום השביעי וקידשו. כי בו נח מכל מעשיו אשר עשה"³. וכך הזהירם: "תנוח אתה ועבדך ואמתך ושוורייך וחמורך"⁴. ועוד הוסיף והזהירם: "ינוח השכיר והתושב וכל בהמה אשר יגעה ועמלה בשעבוד"⁵. על יום השבת הזה, חביבי – שבו מתגאים ומתפארים היהודים, ואומרים: "בזאת אנו חיים כי שומרים אנו את השבת ואת המנהג" – אסביר לך ככל שאוכל במילים ספורות כפי שהסברתי לך על המילה ועל הפסח.

ב. כי השבת לא נִצְבָּה בין מוות לחיים ולא בין צדקה לחטא אלא למנוחה ניתנה. [לא] כמו מצוות אחרות שבני האדם חיים בהן, ושם אינם מקיימים אותן הם מתים. הרי בזמן שנשמרה השבת היא ניתנה בעבור מנוחת העם; ולא [ניתנה] רק לבני אדם בלבד שינוחו אלא גם לבהמה, הלא אמר: "ינוח

² התרגום על פי מהדורת רייט.

³ על פי שמות כ, 9-11; כג, 12; דברים ה, 12-14; בראשית ב, 2.

⁴ דברים ה, 14.

⁵ שמות כ, 10.

שורך וחמורך וכל בהמתך".⁶ והרי אם נִצְבָּה השבת בין מוות לחיים ובין צדקה לחטאים, מה תועלת יש לבהמה השומרת את השבת? ואיזה נזק ייגרם לה אם לא תשמור? הרי אנו רואים כי בימים האחרים שבהם עוברת הבהמה בשעבוד ובעבודת העמל, היא צדיקה יותר מאשר ביום השבת. כי בימי העבודה הבהמה עובדת ומתייגעת במטען ובמשא, והשוורים מושכים בעול. ומשום שהם יגעים אין סיפק בידם לחטוא, אלא ביום השבת, שבו החמורים והשוורים וכל הבהמה בטלים, והמינים השונים אינם נמנעים מלהזדווג לאמהותיהם, לאחיותיהם ולכל שאר בשרם, ואין בזה חטא. הם [אינם] מואשמים על כך שהם עושים חטאים אלה ביום השבת, כי זה חוקן של כל הבהמות.

ודע שכפי שאין חטא לבהמה שנוהגת כך, גם אין צדקה. משום ששכר הצדקה הוא בעולם החדש, בתחיית המתים, לעושה מעשי צדקה. ולבהמה אין תקומה לקבל שכר על ששמרה את השבת, והיא אף אינה עומדת לדין. וכפי שהתורה לא נתנה לבהמה מצווה אחרת לשמור, אף השבת איננה מועילה לה כלל. הרי הקדוש ציווה בתורתו "לא תנאף"⁷ – והבהמה נואפת בפרהסיה ומזנה בגלוי. וציוותה והזהירה התורה: "ארור כל הלוקח את אחותו עם שאר כל שְׂאֵר בשרו"⁸ – וכל הדברים הללו הבהמה עושה. ועוד כתוב "לא תרצח"⁹ – והבהמה מתוך כסילותה הורגת את זולתה ואוכלת מבשרה. ועוד כתוב, "כל דבר שחט ואכול ואת הדם לא תאכל"¹⁰ – והבהמה נוהגת ללחוך את דמה שלה, ובשר טמא ערב לה יותר למאכל. אילו היתה לבהמה תועלת כלשהי בשמירת השבת, היתה התורה קודם אוסרת עליה את הטומאות הללו ואז, בשומרה את השבת, היתה מחשיבה לה זאת כצדקה.

ג. וזהו ההסבר שכתבתי: שהשבת ניתנה למנוחה לכל ברייה העשויה להתייגע. הרי אילו לא ניתנה לשם מנוחה לכל גוף שיגע, ראוי היה שבזמנים קדומים הבריות שאינן יגעות תשמורנה גם הן את השבת כדי

6 שמות כג, 12.

7 שמות כ, 14; דברים ה, 18.

8 ויקרא כ, 17.

9 שמות כ, 13; דברים ה, 17.

10 על פי דברים יב, 15-16, 23.

שתצדקנה. אבל רואים אנו כי השמש נעה, הירח מהלך, הכוכבים רצים, הרוחות נושבות, העננים פורחים, הציפורים עפות, המבועים גואים בנביעותיהם, הגלים מזדקפים, הברקים רצים ומאירים לבריות, הרעמים בעתם רועמים בבהילות, האילנות נותנים פירותיהם וצמיחת הכול מתגברת. לא נראה לנו שדבר נח ביום השבת, מלבד בני האדם והבהמה, שהם תחת יד שעבוד העמל.

ד. הרי לו היתה השבת ניתנת לצדקה, ראוי היה אפוא שתינתן השבת לְאָדָם (הראשון), לפני ישראל, שישמרה ויצדק בה. אזי לא היה האל מצווה אותו שמעץ הדעת טוב ורע לא יאכל פן ימות. אך מפני שעד שלא עבר על הצייווי לא נתון היה אדם לעמל, לא נתן לו [האל] את השבת. רק לאחר שעבר על המצווה, קיבל את גזר דין העמל והיגיעה: לעבוד את האדמה כחוטא וכעושה רע. וגזר עליו [האל] מיתה.

ה. וכן אילו היתה צדקה בשבת היה חנוך מיטיב באמצעותה,¹¹ וכן כל הדורות שלאחריו. וגם נח לא שמר את השבת ולא בגללה נקרא תמים, נקי מעוון. אלא כך אמר אלוהים לנח: "אותך ראיתי צדיק ותמים בדור הזה".¹² ולא משום ששמר את השבת היה לצדיק, אלא משום ששמר את תומתו¹³ בדור מושחת, כפי שמורה הדבר על פי פשוטו. שכן לא כתוב שהשתתף נח בעולם. ונח היה בן חמש מאות שנה¹⁴ כאשר דיבר עמו אלוהים ואמר לו: "כי אותך ראיתי צדיק ותמים לפני בדור הזה".¹⁵ ותומתו, כפי שהעניין נראה לנו, כך היתה: כאשר ראה שהתערב דורו של שת עם בית קין, שהיו ארורים, גמר בדעתו שאישה לא ייקח ובנים לא יוליד, כדי שלא יתערבבו ויתקללו עם בית קין, הזרע הארור.

וכאשר ראה אלוהים שהיה לכו טהור ותמים, רצה שממנו יהיה תחליף לעולם,¹⁶ לפי שחישב למחות אותם בגלל עוונותיהם. אז דיבר עמו כאשר

11 בסורית: "חנוך בה שפר הוא". על פי בראשית ה, 22, 24, שם "שפר" מתרגם בפשיטתא את "ויתהלך". השווי: אל העברים יא, 5.

12 בראשית ז, 1.

13 בסורית: תמימותא.

14 בראשית ה, 32.

15 בראשית ז, 1.

16 השווי: בן סירא מד, 17.

היה בן חמש מאות שנה ואמר: "כי אותך ראיתי שתמים אתה לפני בדור זה"¹⁷, כאשר בן עדיין לא היה לו, כפי שמורה לנו הפשט. כמו שכתבת לעיל, נח לא לקח אישה כל אותו הזמן, עד שדיבר עמו אלוהים ואמר לו: "כי אותך ראיתי שתמים אתה לפני בדור הזה"¹⁸, עתה עשה לך תיבת עץ שבה תסתתר"¹⁹. כאשר שמע נח דברים אלה – שציווה עליו האל לעשות תיבה ואמר לו: "מחה אמחה את בני האדם מעל פני הארץ, על שהשחיתו דרכיהם"²⁰ – אז בשנת חמש מאות לקח נח אישה מבנות שת, הזרע המבורך של הצדיקים, ויולד את שם, את חם ואת יפת. את שלושת אלה, בניו,²¹ הזהיר נח שלא ייקחו נשים מבנות קין אלא נתן להם נשים מזרע הצדיקים. כך יישמר מהם זרע על פני האדמה שיתקיים מהם העולם.

וכדי שתדע שכך הם הדברים אוכיח לך [זאת] מחשבון השנים. הרי לשם, בכורו של נח, נולד בן, ארפכשד,²² שנתיים לאחר המבול: "ושם בן מאת שנה כאשר הוליד את ארפכשד שנתיים אחר המבול"²³. מכאן מתבהר לנו העניין: נח בן חמש מאות ושתיים שנה הוליד את שם. ומחשבון זה מתחוור שנח לא לקח אישה קודם שדיבר עמו אלוהים ואף לבניו לא לקח נשים עד לשעה שבה נכנס לתיבה. הרי אילו היה לוקח אישה בנערותו אף בנים היה מוליד, כמו אדם, שבן מאה ושלושים שנה הוליד את שת, ושת בן מאה וחמש שנים הוליד את אנוש, ואנוש בן תשעים שנה הוליד את קינן, וקינן בן שבעים שנה הוליד את מהללאל, ומהללאל בן ששים וחמש שנה הוליד את ירד, וירד בן מאה ששים ושנים שנה הוליד את חנוך, וחנוך בן ששים וחמש שנה הוליד את מתושלח, ומתושלח בן מאה שמונים ושבע שנה הוליד את למך, ולמך, אביו של נח, הולידו בן מאה שמונים ושנים שנה.²⁴

17 בראשית ז, 1

18 בראשית ז, 1.

19 בראשית ו, 14.

20 בראשית ו, 7; 12.

21 בראשית ה, 32.

22 בסורית: ארפכשד.

23 בראשית יא, 10.

24 בראשית ה, 3-28.

ז. אף הוא [נח], אילו לקח אישה קודם שדיבר עמו אלוהים, היה מוליד כמו אבותיו. כי עקרות לא שלטה בו, שכן באותו הזמן מבורכים היו בניו של אדם שיירבו ויפרו בתולדותיהם כדי שיתמלא מהם העולם.²⁵ נח, ששמר את תומתו, לא נתיירא על עצמו שמא יתערב עם הזרע הארור של בית קין, אלא שאם ייקח אישה ויוליד בנים, בניו יעברו על החוק וייקחו אישה מהזרע ההוא. אך כאשר ראה שהאל דיבר עמו ואמר לו: "מוחה אני את בני האדם מעל פני האדמה"²⁶, ואותך לברך מציל אני"²⁷, אז לקח אישה כדי שיהיה לו זרע ויתקיים ממנו העולם, ויהיה אב לישרים ולצדיקים. ורוח הקודש בחרה בו שאף המשיח – מחיה העולם, המבטל את קללותיו של אדם – מזרעו ייוולד.

אז מיהר ולקח אישה מהזרע המבורך והוליד את שם אבי הצדיקים בשנת חמש מאות ושתיים לחייו, ובשנה השנייה [לאחר] שדיבר עמו אלוהים. ומשהוליד שלושה בנים החל לבנות את התיבה. והזהיר את בניו שלא ייקחו נשים עד שיבואו לתיבה, שמא יהיו להם בנים וישחיתו דרכיהם ומפני חטאיהם לא יינצלו, כי הכעס עתיד לבוא. ושמר על בניו תשעים ושבע שנים, ולקח להם נשים מהזרע המבורך של אבותיו. אז בשנת שש מאות לחיי נח דיבר עמו אלוהים ואמר לו: "בוא לתיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך"²⁸. ובא נח לתיבה בן שש מאות שנה, ובנו שם היה בן תשעים ושבע שנה כאשר בא לתיבה.

אז היה המבול, וגווע הרור המשחית.²⁹ ונח ובניו היו בתיבה שנים עשר חודשים ועשרה ימים עד שיצאו. ומנח נהיה עולם שני – משום ששמר תומתו בדור משחית. ולא שמר את השבת ואף לא היה צדיק בזכות המילה, אלא במה שהסברתי לך.

ח. מנח נולד איש נאמן, ראש הצדיקים, אברהם, ששמר את התורה כאשר [עדיין] לא ניתנה לו התורה. והוליד את יצחק, בן ההבטחה, ואת יעקב, ראש העם. והאבות הצדיקים הללו לא שמרו את השבת, אלא באמונה

²⁵ על פי בראשית א, 28.

²⁶ בראשית ו, 7.

²⁷ בראשית ז, 1.

²⁸ בראשית ו, 18; 1, 13.

²⁹ על פי בראשית ז, 17, 21.

היו לצדיקים כפי שכתוב "והאמין אברהם באלוהים ותחשב לו צדקה".³⁰ ויצחק ויעקב בנוי הלכו במצוות ובתורת אביהם. ונצדקו באמונה ולא בשבת. ויוסף בארץ מצרים לא היה לצדיק בישרותו משום ששמר את השבת. כאשר אשת אדונו נשאה אליו עיניה כדי שיעשה עמה מעשה נבלה, הוא אמר לגבירתו: "איך אעשה הרעה הגדולה הזאת ואחטא לאלוהים".³¹ בזאת היה יוסף לצדיק ולא בשבת.

ט. ואם אמנם היתה השבת בין מוות לחיים ובין עוולה לצדקה, היא היתה ניתנת לאותם הצדיקים שהזכרתי לעיל את שמותיהם כדי שישמרו ויחיו. אלא משום כך ניתנה השבת לשמירה: כדי שינוחו העבדים והשפחות, והשכירים והתושבים והבהמה חסרת הדעת;³² כדי שאלה היגיעים מן העמל ינוחו, מפני שדואג האל לכל בריאתו, אף לחיות ולבהמות ואף לעופות ולחיות השדה.

הרי אמר משה כאשר שנה את התורה לעם: "שש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה ובשנה השביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה".³³ ואף על העוף ציווה הקדוש ביד משה עבדו כך: "כי ייקרא קן ציפור לפניך בכל עץ או על הארץ, אם ולה ביצים או אפרוחים והאם רובצת על הביצים או על האפרוחים, לא תקח האם על בניה אלא שלח תשלח את האם ואת הביצים תיקח לך, ובזכות זאת יברכך האדון אלוהיך".³⁴ ודוד אמר: "בני עורב אשר אליו יקראו הוא זן".³⁵ ושוב אמר דוד: "אדם ובהמה תושיע, האדון".³⁶ ואף איוב אמר: "מי שילח ערוד חופשי ופיתח ממנו מוסרות, אשר עשה בערבה ביתו ומקום המלח משכנו".³⁷ ושוב אמר איוב: "ולבני נשר יכין צידו".³⁸ ושוב אמר בחשבו על העוף והבהמה: "כולם אליך ישברון לתת להם אכלם בעתם.

30 בראשית טו, 6.

31 בראשית לט, 9.

32 על פי שמות כג, 12.

33 שמות כג, 10-11.

34 דברים כב, 6.

35 תהלים קמו, 9.

36 תהלים לו, 6.

37 איוב לט, 5-6.

38 על בסיס איוב לח, 41; לט, 30.

תתן להם ילקטון, תפתח ירך ישבעון ואם תסתיר פניך ייבהלון".³⁹ ואף ישעיהו אמר: "שמה נקבצו דיות אישה רעותה והוא ציווה בפיו ורוחו קיבצן וידו חילקה להן מידות ירושה".⁴⁰ ראה אפוא מדברים אלה שדואג האל לכל בריותיו ודבר לא נעלם ממנו. על דבר זה הוא הזהיר וציווה שיום השבת יהיה למנוחה.

י. ושמע שוב מה שאמר: "ששת ימים עשה אלוהים את השמים ואת הארץ ושבת ונח מכל מעשיו על כן ברך את יום השביעי וקדשו".⁴¹ מה נאמר על כך שנח האל ביום השביעי? שמע, ואסביר לך. האל לא נתייגע במלאכת ששת הימים האלה ומשום כך, נח ביום השביעי. חלילה לנו מלומר כי האל מתייגע! אלא פשר הדבר כך הוא: האל כילה בששה ימים את כל מלאכתו ושבת ביום השביעי מכל מלאכותיו אשר עשה.⁴² שמע את ההוכחה שלא התייגע האל: הרי אמר דוד, "לא ינום ולא ישן שומר ישראל"⁴³, ומי שלא נם ולא ישן אינו מתייגע.

וישעיהו אמר לבני ישראל: כה אמר האדון,⁴⁴ משום שעלתה מחשבה על לבכם: יכול לא יוכל האל להצילנו, אמר להם ביד ישעיהו:⁴⁵ "הקציר קצרה ידי וכשלה?⁴⁶ ואם אין בי כוח להציל? הן בגערתי אחריב ים ואשים נהרות מדבר, תבאש דגיהם מאין מים וימותו, אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם". כפי שייבשתי את ים סוף בימי אבותיכם ובקעתי את הירדן והעברתי אותם, אף עתה היה בידי להושיעכם, "הן בעוונותיכם נמכרתם ובפשעיתם שולחה אמכם".⁴⁷ אף על פי שאיני יגע, עייפתם אותי, כמו שאמר מלאכי הנביא: "הוגעתם את האדון בדיבוריכם".⁴⁸

39 תהלים קד, 27-29.

40 ישעיהו לד, 15-17.

41 בראשית ב, 1-3.

42 על פי בראשית ב, 3.

43 תהלים קכא, 4.

44 ישעיהו נ, 1.

45 ישעיהו נ, 2-3.

46 בנוסח המסורה: "הקצור קצרה ידי מפדות", ואילו בפשיטתא: "חצרא חצרת אידי ופרת". המתרגם הסורי הבין את הפועל קצ"ר כמתייחס לקצירת תבואה, ואת המילה פדות פירש לאור השורש הסורי פד"ד שפירושו להיכשל, לתעות, לחדול.

47 ישעיהו נ, 1.

48 מלאכי ב, 17.

יא. שמע והבן: האל לא התייגע ולא עמל בבראו את כל מעשיו. הרי אמר: "בדבר האל שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם".⁴⁹ את האדם לברו עשה בידיו, ולא כתוב שהתייגע כשעשאו. ואת כל הברואים, כאשר עשה אותם בדבר פיו – "אמר ויהי",⁵⁰ ללא עמל וללא יגיעה.

כך יש להבין אפוא [את הפסוק] "וישבת אלהים מכל מלאכותיו וינח אלהים ביום השביעי".⁵¹ הרי אם האל שלא יגע, שבת ונח ממלאכותיו, על אחת כמה וכמה צריך לנוח מי שתחת עמל ושעבוד! ואף ישעיהו אמר כך על האל: "לא ייגע ולא יישן ואין חקר לתבונתו".⁵² ובמקום אחר אמר עקב חטאי העם: "העבדתני בחטאותיך והוגעתני בעוונותיך".⁵³ ראה כיצד לעתים כתוב שהוא לא יגע ולא ישן, אך משום חטאם אמר לישראל: "העבדתני והוגעתני". כל הדברים כתובים היטב ולחכמים נשמעים מתוך שכנוע, כפי שאמר השליח: "התורה טובה היא אם אדם מתוך שכנוע יקראנה".⁵⁴ וכן אמר הנביא: "ישרים דרכי האדון ופושעים יכשלו בם וצדיקים בנקל יתקדמו וילכו בם".⁵⁵ [רעיון] זה שהאל נח ממלאכותיו – ולסכלים זה מובן כאילו התייגע ממש – דומה אפוא למה שאמר כאשר רצה למחות את בני האדם כיוון שרבו חטאיהם: "ניחמתי כי עשיתים".⁵⁶ אלא שמע את השליח שאמר: "אילו לא כן כיצד ידון האל את העולם?"⁵⁷

יב. שמע, חביבי, על השבת והבן. כפי שהסברתי לך על המילה שלשווא מתפאר בה עם ישראל,⁵⁸ גם על השבת למד שלשווא מתגאים בה בשמירתה. הרי יהושע בן נון לא הניח להם בשבת כאשר עשה מלחמה

49 תהלים לג, 6.

50 תהלים לג, 9.

51 בראשית ב, 2; שמות כ, 10.

52 על פי ישעיהו ה, 27; מ, 28.

53 ישעיהו מג, 24.

54 הראשונה אל טימותאוס א, 8.

55 הושע יד, 10.

56 בראשית ו, 7.

57 אל הרומים ג, 6.

58 אפרהט מכוון לדרשתו על המילה.

ביריחו,⁵⁹ כפי שאומר השליח המהולל: "אילו הניח להם יהושע, שוב לא היה מדבר על יום השבת. על כן נשארה השבת של האל".⁶⁰

ושוב, אף המקבים כאשר באו עליהם אויביהם להילחם עמם ביום השבת, רצו לשמור את השבת כפי [שכתוב] בתורה. אך כאשר שמרוהו באו עליהם אויביהם בשבת והכו רבים מהם. כאשר ראו שהערימו עליהם [אויביהם], ואם הם ישמרו את השבת שוב יילחמו בהם, חיללו את השבת, ועשו בה מלחמה וניצחו את אויביהם. ולא חויבו על שהתירו את השבת.⁶¹

ולא הם בלבד התירו את השבת, אלא אף הכהנים במקדש מחללים היו את השבת, ולא היו חֲטָאִים. כי ביום השבת הכהנים היו מקריבים קרבנות, ושוחטים, ופושטים, מקוששים עצים, ומבעירים אש. ולא הואשמו על שהתירו את השבת, כי כך מצווה היה עליהם לעשות.⁶² הרי אם הכהנים, שמזהירים היו את העם מפני החטאים, חיללו את השבת – ולו רק היה זה במקום פחות ולא באתר שבו מתכפרים כל החטאים! – ולא שגו בדבר ולא היה בהם חטא, אזי, מדוע מתגאים הם [היהודים] ביותר על שומרם את השבת שלמנוחה ניתנה, כפי שהסברתי לך?

ג. אולם, שמע על אודות השבת שרוצה בה האל, מהי. הרי אמר להם ישעיהו: "זאת מנוחתי הניחו לעיפיים".⁶³ וכן אמר: "מי ששומר את השבת ולא מחללה, הם אלה שמתחזקים בברייתי ובוחרים באשר חפצתי".⁶⁴ הוא מדבר אל אלה שלא מחללים את השבת, שהיא מנוחתו של האל, ומבטיח לתת להם [שם]. הרי אמר: "ונתתי להם בכיתי ובחומותי שם, טוב מבנים ומבנות".⁶⁵ הרי השבת אינה מועילה כלל לעושי עוולה ואף לא לרוצחים ולגנבים, אלא לאלה שבחרים במה שחפץ האל, ושומרים את ידיהם

⁵⁹ יהושע ו, 15

⁶⁰ אל העברים ד, 8–9. נראה שאת סיומת הפסוק מתאים אפרהט לעניינו. בפשיטתא ובנוסח היווני נכתב: "על כן נשארה עוד מנוחת השבת לעם האל".

⁶¹ מקבים א ב, 29–44; מקבים ב ה, 25; טו, 1.

⁶² להתמודדות של חז"ל עם קושי זה ראו, לדוגמא, מכילתא דר"י, בחדש ז, עמ' 229: "מחלליה מות יומת" (שמות לא, 14), 'וביום השבת [שני כבשים]' (במדבר כח, 9) – שניהם בדיבור אחד נאמרו".

⁶³ ישעיהו כח, 12.

⁶⁴ ישעיהו נו, 2, 4.

⁶⁵ ישעיהו נו, 5.

מן הרע. בקרבם שורה האל ובהם שוכן כפי שאמר: "ושכנתי בתוכם והתהלכתי בקרבם".⁶⁶ הלא בימי ישעיהו שומרים היו את השבת והולכים היו במעשיהם של העמים הטמאים, וכמעשי סדום ועמורה היו עושים. והיו אומרים לעמים: "אל תגש בי, כי מקודש אני".⁶⁷ על אלה אמר ישעיהו: "אלה עשן באפי ואש יוקדת כל היום".⁶⁸ ונטל והשליך אותם מארצו ופיזר אותם בכל העמים, על כי לא שמרו את מנוחת האלהים ושמרו את השבת על פי הבשר.

ואילו אנו נשמור את השבת של אלהים באופן שמניח את רצונו, כדי שניכנס לשבת המנוחה שבה שוכתים השמים והארץ ושלווים ונחים כל הבריות. ולא תהא לנו שם מנוסה כמו שאמר מושיענו: "שלא תהיה מנוסתכם בחורף ובשבת".⁶⁹ והשליח אמר: "לפיכך נותרה השבת של האל".⁷⁰ הנה כתבתי לך הסבר קצר על השבת כנגד אלה שמתפארים בה.

נשלמה הדרשה על השבת.

⁶⁶ ויקרא כו, 12; השנייה אל הקוריתים ו, 16.

⁶⁷ ישעיהו סה, 5.

⁶⁸ ישעיהו סה, 5.

⁶⁹ מתי כד, 20.

⁷⁰ אל העברים ד, 9.